

## Някои проблеми на българското селско стопанство и възможности за тяхното решаване

Доц. д-р ЛЮДМИЛ НЕСТОРОВ  
Стопанска академия „Д. А. Ценов” - Свищов  
E-mail: nestorov@uni-svishov.bg

**Резюме:** Целта на настоящата публикация е да се разгледат някои от основните проблеми на селското стопанство в България като основен за страната икономически сектор. Въз основа на това се посочват някои мерки, които трябва да се предприемат от страна на правителството, за да се приведе отрасълът към изискванията за функциониране в ЕС и превръщането му в предпоставка за икономически растеж. При изследването се използват емпиричният подход и сравнителният икономически анализ.

**Ключови думи:** земеделие, фермерство, еврофондове, административен капацитет, селски райони, аграрна политика

### Особености на селското стопанство в България

Много дълго провежданата и противоречива по досегашните си резултати аграрна реформа засегна дълбоко селското стопанство. Земята беше върната на нейните собственици в реални граници, но това, вместо да даде тласък за развитието на сектора, се оказа причина, която доведе до бързо разрушаване на бившите кооперации в селското стопанство, а с това и на цялата градена половин век инфраструктура и материално-техническа база. Загубата на пазари, поскъпването на енергоресурсите, физическото и моралното изхабяване на техниката, разрушаването на напоителните системи, спазването на въведените от ООН забрани за търговия с ембаргови страни - наши търговски партньори, и други фактори станаха причина относителният дял на добавената стойност, създадена в него, да спадне от 14,4% през 1990 г. на 6,0% през 2009 г. Този силен спад е резултат и от бавния процес на реструктурирането на сектора, както и от бързия темп на развитие на другите сектори на националната икономика и особено на услугите.

Производителността на труда в сектора, измерена чрез брутна добавена стойност на един зает, въпреки натрупалата се през периода инфлация, спадна от 2 222,15 евро през 1998 г. на 1 967,04 евро през 2009 г., което е с 11,5% по-малко, и днес е една от най-ниските в страната и в ЕС.

Относителният дял на селското стопанство в брутна добавена стойност на страната е типичен за страните от Балканския регион (по-точно за Румъния и Турция), но продължава да бъде малко по-висок от този в страните от ЕС. За старите страни – членки на Съюза, относителният дял на селското стопанство от брутна добавена стойност е между 3-4%, а за Полша, Унгария и Чехия този относителен дял не надвишава 5% (1).

Сравнително ниският относителен дял на селското стопанство от брутна добавена стойност би бил добър показател за икономиката на страната като цяло, ако се запазваше или увеличаваше абсолютният обем на селскостопанското производство, но за съжаление това не е така, защото през периода 1995–2009 г. неговото реално стойностно изражение спадна силно с 24,71%, т.е. близо с една четвърт (2). В основата на този спад, както вече посочихме, стои ниската производителност на труда в сектора. Тя е по-ниска от тази в индустрията със 79,1%, а спрямо тази в търговията със 75,8%. Това определя и равнището на най-ниските доходи на заетите в сектора спрямо останалите в икономиката на страната (3).

За периода 1993–1996 г. частното селско стопанство даваше 70-80% от добавената стойност в отрасъла. През последните години в частния сектор се произвежда вече над 99% от добавената стойност на отрасъла, а върнатата с нотариални актове обработваема земя достигна 90% (4). Това доведе до факта, че днес в частния сектор на селското стопанство работят 87,6% от заетите и те именно дават основната част от произведената продукция. Доходите обаче на тези хора са едни от най-ниските в страната и това не им позволява да задоволяват нормално ежедневните си потребности, да отделят средства за инвестиции или да вземат по-големи кредити, с които да усъвършенстват производството.

Спадът на производството и производителността на труда в селското стопанство се дължи преди всичко на силния спад на инвестициите в сектора. Техният относителен дял от общия обем на инвестициите в страната намаля чувствително от 9,8% през 1990 г. на 1,8% през 2001 г., след

което бележи леко увеличение през периода 2002-2008 г. - до 4%, за да спадне отново през 2008 г. на 2,2%. Основната причина за това, според нас, е отново в ниската производителност на труда в сектора, която води до бавна и сравнително слаба възвръщаемост на инвестициите. Всичко това, съчетано с традиционния за селското стопанство висок риск, идващ от сезонността на производството, не стимулира нарастването на инвестициите в този важен за българската икономика сектор.

Така очерталото се разпределение на инвестиционните разходи, в ущърб на селското стопанство, даде своите негативни резултати: свиване на селскостопанското производство и недостиг от хранителни продукти, което се почувства осезаемо през кризисните за страната 1996 и 1997 години. В основата на тези процеси стоят преди всичко: липсата на икономически стимули за развитието на аграрния сектор (например защитни мита за родното производство и нисколихвени кредити); недостатъчното развитие на стоковите борси; високият нелегален внос на земеделски продукти; неразвеният пазар на земя; изоставането в развитието на хранително-вкусовата промишленост, съобразно изискванията на ЕС; и др.

### Основни проблеми пред селското стопанство на България

Пред селското стопанство в България стоят много и различни по своето естество проблеми. Един от най-острите, които трудно ще се решат и в бъдеще, е **проблемът на застаряващото население**. Поради ниските доходи и липсата на перспективи за развитие постепенно младите хора напускат селата и те се обезлюдяват. В страната се забелязва тенденция земеделските производители, за които земеделието е препитание, да намаляват и да останат в близко бъдеще малцинство, а фермерството да се оформи като занимание през свободното време на желаещите „да спортуват селскостопански многобой”.

Като основно препятствие пред развитието на българското земеделие е и **проблемът с нестабилността на цените на аграрните стоки**. Съществува тенденция на намаляване на личните стопанства вследствие на урбанизацията, както и несъразмерно нарастване на селскостопанската търговия. Всичко това води до намаляване на производството и предлагането на селскостопанска продукция и същевременно

нарастване на нейното търсене, което трайно ще поддържа цените на тези стоки сравнително високи. От казаното следва икономическата политика от страна на ЕС и правителствата на страните - членки да се насочи към вземане на бързи и решителни мерки за **насърчаване, кредитиране и протекционизъм** на този важен за хората отрасъл.

Освен това трябва да се има предвид, че силно въздействие върху нарастването на цените на селскостопанските продукти оказва и фактът, че все по-голяма част от тях се използват за производството на биогорива, което ще стимулира нарастването не само на техните цени, но и на цените на хранителните стоки.

От особена важност е също така да се вземат под внимание **цените на суровините и нефта, валутният курс евро/долар и новите спекулативни форми на сделки на фондовите и стоковите борси**, които ще продължат силно да влияят и в бъдеще на нарастването на цените на селскостопанските продукти и съответно на тяхното производство.

От съществено значение днес за развитието на селското стопанство както в световен, така и в национален мащаб, са **измененията в климата**. Те силно влияят на селскостопанското производство, не подлежат на контрол и могат да се окажат пагубни за развитието на сектора, прехраната на населението и неговото жизнено равнище в бъдеще. Размерът на щетите, причинени от промяната в метеорологичните условия, нараства и е особено чувствителен в посока намаляването на количествата водни ресурси. Но климатичните промени водят и до косвени последици – изход от ерата на полезните ископаеми и навлизането на биомасата като ключова суровина, което налага нарастване на производството на растителни маслени продукти.

Всички тези тенденции ни навеждат на мисълта, че е необходима радикална промяна в провежданата икономическа политика по отношение на селското стопанство. Обществото има нужда от реалистична представа за селскостопанските производители, за техните потребности и постижения, от необходимостта за адекватно заплащане на техния труд.

Европа се нуждае от силен селскостопански сектор – доставчик на храни. Осигуряването на прехраната изисква дасезапази производствения капацитет, но и да се отчете изоставането на доходите в селското стопанство спрямо средните

доходи на населението. Например средната работна заплата на заетите в селското стопанство у нас през последното десетилетие изостава чувствително от средната за страната. Тя е близо с 30% под нейното равнище (5) и по-ниска от нея е само тази на заетите в хотелиерския бизнес и общественото хранене. Това навежда на мисълта, че една от приоритетните цели на ЕС трябва да бъде стимулирането на производството и неговата производителност в аграрния сектор чрез определени средства на икономическата политика.

Основните, според нас, проблеми пред българското селско стопанство се изразяват в неговата ниска производителност, разпокъсаност, ниска степен на квалификация и на техническа осигуреност. Към тях трябва да се добави ниският административен капацитет в институциите, занимаващи се с проблемите в сектора, на национално и регионално равнище. Конкретно имаме предвид немалка част от заетите в съответното министерство и фонд „Земеделие“, което се дължи преди всичко на политическите промени, настъпили в страната през последните години.

Като следствие от тази негативна тенденция е ниската степен на усвояемост на средствата по съответните еврофондове. Не трябва да се пропускат и съществуващите корупционни практики, особено при усвояването на еврофондовете и средствата, отпускани по различни проекти за развитие на селското стопанство и селските региони. Това също води до намаляване на инвестициите, на обработваемата земя и на заетите в сектора.

Не бива да се пропуска и фактът, че все още за новите страни - членки на Съюза от Източна Европа, в това число и България, се отпускат едва 50% от субсидиите за подпомагане и развитие на аграрния сектор, а не както на старите страни – членки - в пълен размер. Тази диспропорция буди антиевропейски настроения сред немалка част от населението и не води до обединяване на Европа по отношение на общия европейски пазар.

Един от големите проблеми на българския аграрен сектор е липсата на сдружения на производителите на селскостопанска продукция. Това ги прави слаби пред изкупвачите, лишава ги от по-високи цени за тяхната продукция, пречи за развитието на стоковите борси на такива изделия и нормалното ценообразуване в страната, и най-вече ги лишава от възможността

да получават повече средства от европейски програми за развитието на сектора. Така постепенно България от страна – люлка на кооперативното движение в Европа от края на 19 век в областта на земеделието, днес се превръща в страна без реално съществуващи земеделски кооперации и сдружения за защита интересите на селскостопанските производители.

Проблем пред аграрния сектор в страната е недостатъчната степен на застраховане на земеделската продукция, която при съответните природни бедствия води до големи загуби на земеделските производители. Основната причина за това са ниските доходи в сектора, които не дават възможност на заетите в него да се застраховат, а също така и недоразвитата застрахователна култура на повечето хора у нас, както и навикът да се разчита на помощ от държавата.

Трябва да се има предвид, че все още в България няма данък върху обработваемата земя. В бъдеще ще се наложи неговото въвеждане, съобразно изискванията на ЕС. Това е нормална европейска практика, чието приложение ще доведе както до развитие на пазара на земя, така и до нарастване на цените на земеделските продукти.

### **Възможности и перспективи за развитие на селското стопанство в България**

Стратегическите направления за развитието на сектора са в посока към нарастване значението на производствените вериги и засилване ролята на предприемачеството в селското стопанство.

В плана за развитие на селското стопанство и селските райони в България за периода 2007-2013 г. се акцентира върху развитието на конкурентен селскостопански сектор чрез производства и иновации, повишаващи качеството на селскостопанската продукция, както и нейната стойност. Сред целите на плана е и подобряване качеството на живот в селата и тяхното инфраструктурно обновяване (6).

Наред с повишаване на качеството и производителността в сектора, важно значение за нарастване на доходите на заетите остава и нормалното функциониране на пазара на селскостопански продукти. В този смисъл не бива да се подминава парадоксът, че неговата нестабилност нараства, като едновременно с това намаляват мерките за противодействие чрез субсидии, квоти и други непазарни средства за

въздействие. Във връзка с това е необходимо да се запазят, но едновременно с това и опростят съществуващите мерки за регулиране на пазара, преразглеждане на политиката за качество на селскостопанските продукти, подобряване на производствените вериги, промяна в законодателството за конкуренцията, разработване на минимални стандарти за договаряне на доставка, създаване на браншови съюзи и сдружения на производителите, а също и една друга мярка, която предлага ЕК, а именно - да се засили преговарящата сила на селскостопанските производители чрез техните браншови сдружения.

**За да се адаптира по-бързо към основните виждания на ЕК по политиката за развитие на селските райони, нашата страна задължително трябва да:**

- подобри съответствието на политиката ни в областта на селското стопанство с тази на останалите страни - членки;
- да се опрости кандидатстването за средства по различните програми и ползването на средства от съответните еврофондове за развитие на сектора;
- да се повиши административният капацитет на работещите в Министерството на земеделието и храните и фонд „Земеделие”, като сетърсят хора не съобразно политическата им принадлежност, а тяхната квалификация;
- да се насочат усилията към модернизиране на инфраструктурата в сектора, изразяваща се в подобряване на пътната мрежа, възстановяване на напоителната система, комасация на земята и др.;
- да се предприемат действия по посока на управлението на риска в селското стопанство, което да стане част от развитието на сектора и селските райони;
- да се опрости пазарната политика и политиките за качество;
- разпределянето и ползването на средствата за развитие на селското стопанство и селските райони между страните - членки и проверката в тази посока е необходимо да се извършва въз основа на обективни критерии, избягвайки значителни отклонения от тях.

Селското стопанство е люлка на традициите и социалната идентичност. В същото време то е двигател на икономиката и трябва да се възприема като фактор за запазване на териториалното и демографското равновесие в страната. Предвид на това трябва да се засили отговорността както на българското правителство, така и тази на Европейската комисия за стимулиране развитието на този важен икономически сектор.

## ЛИТЕРАТУРА

**Фишлер, Фр.** <http://fermer.bg/news/2038/1/>. (7)

Български фермер, Агробизнес. 2011. (8)

[http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/national\\_accounts/introduction](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/national_accounts/introduction).(1)

План за развитието на селското стопанство и селските райони в България. <http://www.mzh.government.bg>. (6)

По данни на НСИ и изчисления на автора. Виж за повече подробности: [www.nsi.bg](http://www.nsi.bg), Брутен вътрешен продукт. (2)

По данни на НСИ и изчисления на автора. Виж за повече подробности: [www.nsi.bg](http://www.nsi.bg), Брутен вътрешен продукт. (3)

По данни на НСИ и изчисления на автора. Виж за повече подробности: [www.nsi.bg](http://www.nsi.bg)/ пазар на труда. (5)  
Статистически справочник 2002, С., НСИ, с. 198-199. (4)

## **Some problems faced by Bulgarian agriculture and opportunities for solving them**

L. NESTOROV

*Academy of Economics "D. A. Tsenov" - Svishtov*

(Summary)

This publication aims at reviewing some major problems faced by agriculture in Bulgaria, since this is one of the basic economic sectors in the country. We also aim on the basis of that review to identify measures which should be adopted by the government in order to adapt the branch to EU functioning requirements and turn it into a prerequisite for economic growth. The research has employed the empirical approach and comparative economic analysis.

**Key words:** agriculture, farming, EU funds, capacity building, rural, agrarian policy

Статията е постъпила в редакцията на 9.VIII.2011 г.